

жаһандық бәсекеге қабілеттілік деңгейіндегі Қазақстан Республикасының орнын көруімізге болады[3].

Кесте 1. Жаһандық бәсекеге қабілеттілік деңгейі, 2019 ж.

Даму деңгейі	Экономика	ИНДЕКС
1	Сингапур	84.8
2	АҚШ	83.7
3	Гонконг	83.1
4	Нидерланды	82.4
5	Швейцария	82.3
6	Жапония	82.3
7	Германия	81.8
8	Швеция	81.2
9	Ұлыбритания	81.2
10	Дания	81.2
...
53	Оман	63.6
54	Уругвай	63.5
55	Қазақстан	62.9
56	Бруней	62.8
57	Колумбия	62.7

World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2019 [3].

Кестеден көріп отырғанымыздай, Қазақстан Республикасы Уругвайдан кейін, Брунейді артқа тастап барлығы 141 елдің ішінде 55-ші орынды иеленіп отыр. Ал соның ішінде инновациялық әлеует бойынша 95-ші орынға жайғасты. Яғни, бұл көрсеткішті әлі де болса жоғарыға көтеру қажет. Қазіргі тұрақсыз геосаяси жағдайда және ықтимал құлдырау жағдайында, әсіресе, табысы төмен елдер үшін бәсекеге қабілеттілікті арттыру арқылы экономиканың тұрақтылығын арттыру өте маңызды болып табылады. Еліміздегі кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің жағдайы келесі кестеде ұсынылған[4].

Кесте 2. Қазақстан Республикасындағы инновацияның барлық түрлері бойынша кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің негізгі көрсеткіштері, 2013-2018 жж.

Жылдар	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кәсіпорындардың саны барлығы, бірлік	22 070	24 068	31 784	31 077	30 854	30 501
одан инновациясы барлары	1774	1 940	2 585	2 879	2 974	3 230
Инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %-бен	8,0	8,1	8,1	9,3	9,6	10,6

[4] дереккөз бойынша автормен құрастырылған

Жоғарыда 2013-2018 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасындағы кәсіпорындардың инновация саласындағы белсенділік деңгейі келтірілген. 2017 жылға қарағанда инновациялық белсенділік деңгейі 1 %-ға артып 10,6 %-құрады. Алайда, әлі де болса инновациясы бар кәсіпорындар саны барлық кәсіпорындардың аз ғана бөлігін құрайды.

Экономикалық басқарудың қазіргі жағдайында стратегиялық және инновациялық қызметті жүзеге асыру бәсекеге қабілеттілікті арттырудың, экономикалық тәуелсіздік пен өнеркәсіптік кәсіпорындардың нарықтық жағдайын нығайтудың шешуші көрсеткіштердің бірі болып табылады.

Жоғары технологиялық өнімдердің ішкі және сыртқы нарықтарындағы бәсекелестіктің күшеюіне байланысты өнімдердің күрделенуі және оларды әзірлеуге жұмсалған уақыт пен ақшаның сәйкесінше ұлғаюы, сондай-ақ инновациялық қызметтің жоғарылау қаупі, кәсіпорындардың стратегиялық және инновациялық қызметін басқарудың тиімділігін арттыру ерекше маңызды екендігі сөзсіз.

Қазіргі жағдайда өнеркәсіптік кәсіпорындар үшін стратегиялық инновацияларды енгізу өндіріс көлемін ұлғайту, өнім сапасын жақсарту, өндірілетін тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру сондай-ақ жаңаша тың технологияларды қолдану арқылы шикізат пен энергияны үнемдеу арқылы өндіріс шығындарын төмендетудің маңызды көрсеткіштердің бірі. Еліміздегі соңғы жыдардағы инновациялық өнімдердің көлемін келесі мәліметтерден көре аламыз (1 сурет).

Көріп отырғанымыздай, өткен жылдарға қарағанда инновациялық өнімдердің көлемі артып, 2018 жылы бұл көрсеткіш 1 179 150,2 млн тг-ні құрап отыр. 2017 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш 39,5 %-ға өскендігі байқалады. Яғни, инновациялық өнімдерді өндіру көлемі бойынша жыл сайын ілгерілеу байқалуда. Алайда, әлем елдерімен салыстырғанда бұл көрсеткіш анағұрлым аз. Себебі, инновациялық өнімдерді шығаруға деген сұраныс енді ғана өз арнасына түсіп, қолға алынуда, көптеген қаржы бөлініп, осы салаға деген қызығушылық артуда.

Сурет 1. Инновациялық өнімдер (тауарлар, көрсетілетін қызметтер) көлемі, млн тг.
[5] дереккөз бойынша автормен құрастырылған

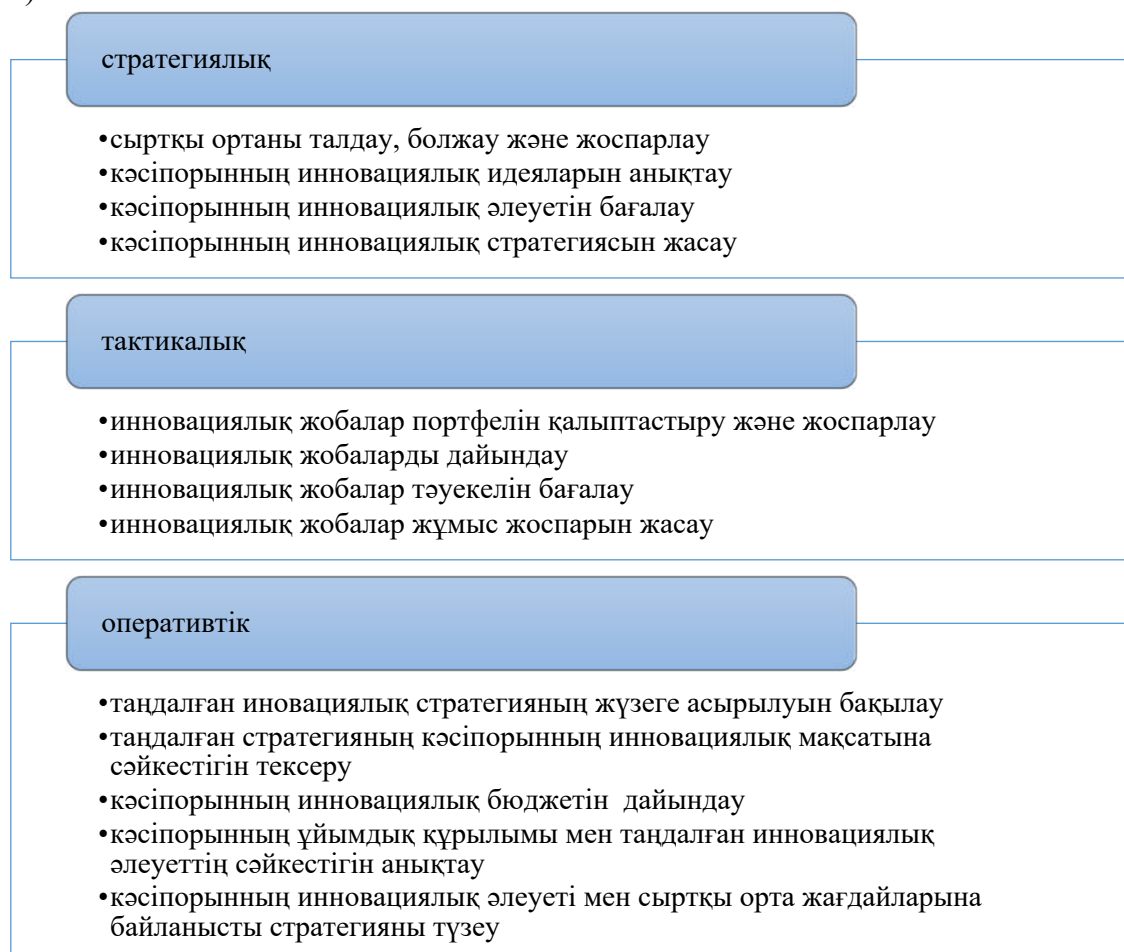
Тұтастықты басқару (инновациялық әлеуетті басқаруды тұтас қарастыруға болады) және құрылымдық (инновациялық потенциалды басқарудың элементтері өзара байланысты) инновациялық потенциалды басқаруға тән. Сондықтан инновациялық потенциалды басқаруда жүйелі тәсіл қолдану ұсынылады. Инновациялық әлеуетті басқару жүйесінің

енгізілуін анықтау айтарлықтай маңызды мәселе. Инновациялық әлеуетті басқарудың кезеңдері келесі кестеде келтірілген.

Кесте 3. Инновациялық әлеуетті басқару кезеңдері

Жоспарлау (plan)	Кәсіпорынның алға қойған мақсатына сәйкес соңғы нәтижеге жетуге арналған үрдістерді құру
Енгізу (do)	Мақсатқа жетуге және ұйымның құрылымын құруға арналған инновациялық әлеуетті жүзеге асыру
Бақылау (check)	Белгілі мақсатпен салыстырғандағы инновациялық үрдістерді үнемі сараптау және бағалау
Іс-әрекет (act)	Инновациялық әлеует көрсеткіштерін үнемі жүзеге асыруға арналған шаралар кешенін жүзеге асыру
<i>[6] дереккөз бойынша автормен құрастырылған</i>	

Өнеркәсіптік кәсіпорынның стратегиялық және инновациялық қызметін басқаруға жүйелі көзқарасты қамтамасыз ету үшін басқару процестерінің өзара байланысын және өзара тәуелділігін үш деңгейде қамтамасыз ету қажет: стратегиялық, тактикалық және оперативтік (2 сурет).

Сурет 2. Кәсіпорынды басқарудың үш деңгейіндегі үрдістердің өзара байланысы мен өзара тәуелділігі

[7] дереккөз бойынша автормен құрастырылған

Кәсіпорынды басқарудың үш деңгейінің өзара байланысы мен өзара тәуелділігін кәсіпорынның инновациялық әлеуетін басқаруда қарастырған жөн. Яғни, сыртқы орта жағдайларына байланысты бұл деңгейлерді ерекшеліктеріне сәйкес қолданған жөн.

Сондай-ақ, инновациялық әлеуетті тиімді басқару үшін келесі әрекеттерді орындау қажет:

1. Инновациялық әлеуетті бағалау (диагностикалық немесе егжей-тегжейлі әдіс);
2. Ең әлсіз жақтарын анықтаңыз;
3. Күшті жақтарын анықтаңыз;
4. Күшті және әлсіз жақтарын талдау;
5. Ішкі ортаның ең жағымсыз факторларын бейтараптандыру жөніндегі іс-шаралар және оң әсер ететін факторлардың тиімділігін арттыру шараларын әзірлеу және жүргізу;
6. Инновациялық әлеуетті қайта бағалау;
7. Инновацияларды енгізудің орындылығы туралы шешім қабылдаңыз.

Инновациялық әлеуетті басқару бойынша шаралар қолдану ұйымға бәсекеге қабілеттілігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді.

Бәсекеге қабілеттілік - артықшылық деңгейі немесе артта қалған фирмалар, кәсіпорындар, ұйымдар ішкі нарықтағы және сол үшін басқа бәсекелестер сияқты параметрлермен анықталған шектеулер технология, кадрлардың біліктілігі, сапасы, сату саясаты [8].

Қазіргі бәсекелестік кеңістікте аз ғана ұйымдар инновациялық әлеуетті басқару мәселесіне назар аудармайды. Сондықтан Қазақстан экономикасының инновациялық дамудың жолына және инновацияға деген сұранысына байланысты бұл аспект компанияға бәсекелестерінен едәуір асып түсуге мүмкіндік береді.

Біріншіден, инновациялық әлеуетті басқару ұйымның күшті жақтарын тиімді бәсекелестік артықшылықтарға айналдыруға мүмкіндік береді. Екіншіден, кәсіпкерлік субъектінің инновациялық дамудың ізіне ауысуы бәсекелестіктің сәттілігін анықтайды.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерді талдай отырып, қорытындылай келе, инновациялық әлеуетті басқару ұйымның бәсекеге қабілеттілігінің маңызды көрсеткіші және тұтастай алғанда кәсіпорынның инновациялық дамуының негізгі тетіктерінің бірі әрі бірегейі деп пайымдауға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Фатхутдинов Р. А. Инновациялық менеджмент: жоғары оқу орындарына арналған оқулық. 6-басылым. — СПб.: Питер, 2014ж. — 448б.
2. Воронкова О.Ю., Казанцева Д.В. Сущность инновационного потенциала предприятия // Жинақта: Білім және ғылым мәселелері: теориялық және практикалық аспектілері // Материалдар Халықаралық ғылыми-практикалық конференция, 2017 – 123-126 б.
3. <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth> - World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2019
4. <https://stat.gov.kz/official/industry/23/statistic/6> Қазақстан Республикасының статистика комитетінің ресми сайты, Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі
5. <https://stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT098621> Қазақстан Республикасының статистика комитетінің ресми сайты, Инновациялық өнімдер (тауарлар, көрсетілетін қызметтер) көлемі, млн тг
6. Кизим А.А., Секуна А.А. Кәсіпорынның инновациялық әлеуетін басқарудың теориялық аспектілері // Ғылым және білім: экономика және экономика; кәсіпкерлік; Заң және басқару, 2017. - № 7 (86). - С. 34-38б.
7. Jankowski K.P., Muharam I.F. The organization of the investment and innovation. – [St. Peter], 2012.
8. Чайников, В.Н. Конкурентоспособность предприятия: оқу құралы /В. Н. Чайников, Л. Н. Чайникова. – Тамбов: Баспа:Тамб. гос. техн. ун-та, 2007.– 192 б.

КӘСІПОРЫННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН БАСҚАРУ – БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІКТІ АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Ағысбаева Назерке Мақсатқызы

agysbayeva@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ экономика факультеті, менеджмент кафедрасының 1
курс магистранты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетеші – э.ғ.к., доцент Жансеитова Г.С.

Инновациялық даму жолымен жүру, заманауи экономика жағдайында инновациялық әлеуетті үнемі арттыру және іске асыру өзекті мәселеге айналуға және жекелеген өнеркәсіптік кәсіпорындар үшін ғана емес, сондай-ақ барлық салалар үшін маңызды бола түсуде. Инновациялық әлеует тұрақты дамудың негізіне айналады, бұл оны дұрыс бағалауды және оны тиімді басқаруды қажет етеді.

Инновациялық әлеует – бұл кәсіпорындарда инновацияны енгізудің бастапқы нүктесі және тиімділігін анықтай отыра инновациялық әлеует мұқият болуды қажет ететін басқару объектісі болып табылады. Қазіргі уақытта инновациялық әлеуетті басқару проблемаларына арналған көптеген жұмыстар бар, бірақ бүгінгі күнге дейін өнеркәсіптік кәсіпорындарда оны басқарудың бірыңғай тәсілі, оны бағалаудың кешенді моделі және оны құрылымның әр компонентін ескере отырып басқарудың типтік алгоритмі жоқ.

Инновациялық әлеуетті басқарудың қолданыстағы әдістерін қарастырмас бұрын оның мәнін анықтайық. Инновациялық әлеует дегеніміз – ұйымның алға қойылған инновациялық мақсаттарға үздіксіз қол жеткізуді және инновацияны енгізуді қамтамасыз ететін міндеттерді орындау қабілеті мен қабілеттілігі[1].

Кәсіпорынның инновациялық әлеуеті туралы айта отырып, кәсіпорынның қолданыстағы инновацияларын, мысалы, технологияларды, бизнесті жүргізудегі технологиялық тәсілдерді, өндіріс жүйесіне енгізілген және оны қолдану мен инновациядан кәсіпорынға пайда әкелетін ұйымдастырушылық жүйені немесе өнімнің ерекшеліктерін, яғни инновацияны құру көздері, яғни оның инновациялық әлеуеті нақты көрсету қажет. Кәсіпорынның инновациялық әлеуетінің мазмұны үш негізгі компоненттің бірлігі ретінде түсіндіріледі [2]:

- ресурстық компонент - инновацияны құру үшін кәсіпорынның қолда бар ресурстарын пайдалану мүмкіндігін сипаттайды;
- ішкі компонент - бұл функционалдық элемент, яғни инновациялық үрдістің белсенділігін қамтамасыз ететін элемент;
- тиімді компонент - бұл инновациялық үрдістің нәтижесі, яғни дайын инновация.

Қазіргі жағдайда экономиканың тиімді жұмыс істеуінің негізгі факторларының бірі - бұл мәжбүрлі жаңарту және инновациялардың дамуы. Әрине, Қазақстан Республикасының аймақтарын әлеуметтік-экономикалық даму жағдайларының ортақтығы біріктіреді, алайда олардың әрқайсысының экономикалық мүмкіндіктері әртүрлі географиялық, тарихи, демографиялық және басқа көрсеткіштерге байланысты сарапталады.

Қазақстанда инновацияға деген кәсіпкерлік көзқарас әлі жоқ. Іс жүзінде кейбір инновацияларды дамытудың модельдеу сызбаларының басымдығы белгіленді, бұл қазақстандық «қуатты дамыту» сценарийін іске асыруға әкеледі. Сонымен бірге, инновациялық әлеует дегеніміз - бұл кәсіпорындардың басқа адамдардың жаңа идеяларын қабылдау және экономикалық дамыған елдерде дамыған жаңа технологияларға еліктеу қабілеті деп түсіндіріледі.

Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігінің төмен болуының басты себептерінің бірі инновациялық даму деңгейінің айтарлықтай артта қалуы болып табылады. Келесі кестеде